

Дід і баба

Мабуть, найархаїчнішою назвою обрядового хліба є бублик. Походження слова губиться в часах індоєвропейської мовної спільності й означає в багатьох мовах *диск, кружок, дзигу, бульку, кульку, дощову бульбашку*, а ще *карапуза і крихітку*, що, вірогідно, вказує на давній зв'язок бублика з дитиною. Можливо, це були не тільки смачні гостинці для дітей, а й спеціальна їжа для немовлят, в яких ріжуться зубки.

З бубликом пов'язані і народні приказки та примовки: *"Дітям казка, а мені бубликів в'язка"*, *"Чудний, як бублик: кругом об'їси, а в середині нема нічого"*, які нам відомі частіше за все від **дідуся і бабусі**.

Загадкове походження цих слів.

Так, у єгипетській міфології морфема **ба**- виступає одним із елементів, що складають людську сутність, її душу, життєву силу, яка продовжує існувати й після смерті людини. Морфема **Ді** в китайському, давньоіндійському письмі означала "першопредок", "повелитель".

Журналіст і науковець Євген Онацький зауважує: в дохристиянські часи, коли значним був культ предків, найбільш пошанованого називали Дідом, тобто родинним богом, що з християнством перетворився в **Домовика**.

Уже в шістнадцятому – сімнадцятому століттях слова *дід і баба* набули різнопланових семантичних відтінків. **Дідом** називають:

- батькового або матиного батька (в говорах уживають також слово *дідо*);
 - чоловіка похилого віку;
 - старця, сторожа на баштані, у садку;
- у переносному значенні – тінь (День похожий на вечір, а вечір на ніч. По закутках зрана до вечора стоять діди" (І. Левицький);
- у множині вживають на означення людей минулих поколінь. (За дідів – тобто дуже давно), або народного поминального обряду на кладовищах.

У Словнику української мови Б. Грінченка подано ще й такі значення:

- рід танцю;
- рід рослини;
- рід страви, виготовлений з пшона та муки.

Від поданої лексеми утворені:

- присвійний прикметник *дідів* - „належний дідові”;
- дієслово *дідувати* - „бути дідом”;
- *дідик* - "мітелка з соломи, трави", ведмедик,
- *дідо* – "деталь ткацького верстата",
- *дідизна* – "спадщина від діда; давні дідівські часи";
- *дідівство* – "відчуття належного зв'язку з онуками".

Серед іменників виділимо **омонімічні**:

Слово "**дідух**" означає рослину "білоцвіт весняний"; сніп, який ставили за звичаєм у кутку хати перед Різдом; джгут соломи чи очерету для загорожі або обшивки стін куреня.

Словом "**діди**" називають зв'язані по два качани кукурудзи, які підвішують на стінах хат; "будяк, осот, тирлич хрестовидний"; "вид танцю"; "їжу із пшона та борошна".

Слово "**дідик**" означає "шкіряний гудзик", "незрячого чоловіка", мітелку із соломи, трави", "ведмедика".

Не забуваймо і про казкову істоту, назву якого пишемо з великої літери, **Діда Мороза**, що є уособленням морозу у вигляді рожевощогокого старого чоловіка з бородою, в шубі, в шапці, і з палицею.

Мороз буває легкий, помірний, маленький, слабкий, ранній, а буває сильний, збадьорюючий, пекучий, крутий, дзвінкий, сухий, суворий, ясний, здоровий.

Словом "**баба**" називають:

- матір батька або матері; стару за віком жінку, взагалі жінку;
- слабкого нерішучого чоловіка;
- жінку, що приймає пологи;
- бабу-ворожку, злу чарівницю;
- людську фігуру зі снігу або снігову бабу.

У „Словарі української мови” Бориса Грінченка зафіксовано й такі значення:

- жебрачка;
- кам'яний бовван у степу;
- важка підвісна довбня; прилад для забивання свай або трамбування землі;

- жмут сіна, який кладуть під стіл на святий вечір;
- рід страви, спеченої з кукурудзяного тіста, солонини, масла, яєць;
- рід паски;
- пелікан;
- рід грибів;
- рід великих груш.

Сергій Плачинда доводить, що з прадавнього символу життя, здоров'я, вагітних, родючості – *баби* – розвинувся сучасний образ Берегині.

Назва *баба* є мотивувальним для **дієслів**:

- *бабити, бабувати* - „бути повитухою, приймати роди”;
- *бабитися, бабіти* - „уподібнюватися до жінки, розніжуватися.

У селах уживані слова:

баб'як - ледащо,

бабинець - місце в церкві, де стоять жінки,

бабизна, бабівщина - спадщина по бабі,

бабниця, *бабник* - посудина, в якій випікається хліб,

Слово *баба* – основа назв населених пунктів:

- відоме село *Бабче* в Івано-Франківській області,
- *Бабишин* – у Хмельницькій.

А у Прикарпатті і в Київській області є село *Бабинці*.

Припускають, що назва походить від імені язичницького божества – *Золотої Баби*, доброї опікунки й покровительки малих дітей.

Жителів цього села називають *бабинцями*.

До речі, назву мешканців певної місцевості характеризують як **катойконім** (від грецької *kataikos* — житель і *nim* — назва).

Найбільш уживані суфікси для таких назв жіночого роду - суфікс **-к(а)**: **сумчанка**, для назв чоловічого роду: **-ець**: *житомирець; полтавець; миргородець, ямпонець, анин/-чанин*: *Львів — львів'янин, Київ — киянин, Харків — харків'янин, Суми — сумчанин, Ромни — роменчанин* тощо. Деякі з них уживані паралельно із цими суфіксами: *полтавець — полтавчанин, черкасець — черкащанин, луганець —*

луганчанин, обуховець — обухівчанин. Останнім часом словники й довідкові видання не подають паралельних назв жителів на **-чанин**. Їхнє активне вживання було зумовлене впливом російської мови.

Іменники *дід, дідунь (дідуньо), дідунечко, дідусь (дідусьо), дідусик, дідусенько, дідусечко* часто вживаються з означеннями: *балакучий, білий, беззубий, веселий, високий, гарний, добрий, добродушний, древній, дужий, жвавий, кремезний, лагідний, маленький, сивенький, сліпий, старий, столітній, сухенький, тихий, чуйний*.

Іменники *баба, бабуня, бабуся, бабусенька, бабунечка, бабусечка, бабуненька, бабуля, бабунька* можуть уживатися з означеннями: *балакуча, безпомічна, весела, добра, лагідна, маленька, мила, низенька, ніжна, похмура, привітна, рідна, сива, сліпа, суха, щира, язиката*.

Дід і баба входять до складу **прикладок**: *дід-серце, дідусь-голубчик, дідусь-любусь, баба-знахарка, баба-повитуха, баба-пупорізка, баба-яга*.

Складники цих слів пишемо через дефіс.

Прислівники з *діда-прадіда (з дідів-прадідів), тобто* споконвіку, одвічно; здавна, з найдавніших часів пишемо через дефіс, а словосполучення з *діда й прадіда, з дідів і прадідів*, де між частинами вживаний сурядний сполучник і – окремо.

Дід і баба уживані й стійких словосполученнях:

-набрав як дід у торбу - „наслухався лайки, зазнав побоїв”.

-баба надвоє ворожила (гадала) - „невідомо, чи здійсниться щось, чи ні”

-гострий як у баби зуби - „зовсім тупий”;

-потрібне, як старій бабі вінок на голову - „зовсім непотрібне”.

Відомі нам і дитячі ігри: *кіці (куці, куца, ціці) баба* - „гра в піжмурки ”;

тісна баба, кісна баба - „переважно дитяча гра, в якій ті, що сидять на кінцях лавки починають тиснути на тих, що сидять посередині, намагаючись витіснити і зайняти їхнє місце”; *бабу перевозити* - „кидати камінці або черепки так, щоб вони пішли по воді рикошетом.

Відомі **загадки**, до складу яких входять назви *дід, баба*:

„Сидить дід над водою з червоною бородою, хто йде – не мине, за борідку ущипне”
(Калина);

„Старий дідо сідою бородою воду хлепче” (Мороз);

„Чорна баба із давніх-давен Покриває все на світі, як погасне день” (Ніч);

„Сидить баба серед літа В сто сорочок одіта” (Цибуля);

„Одноока бабуня узори вишиває” (Голка);

„У тісній хатині плетуть бабусі хустину” (Бджоли).

Дідусі й бабусі люблять своїх онуків, доглядають їх, навчають, розповідають їм
цікаві казки, незалежно від віку.

За казки ми своїм дідусям і бабусям говорили **велике спасибі, дякували**. А яка і чи є різниця між цими словами?

«Спасибі» походить від церковнослов'янського «спаси Богъ»; **«іелике спасибі»** – це незграбна калька російського вислову «большое спасибо», що, своєю чергою, є калькою французького «grand merci». Тому скористаймося другим варіантом - «сердечно дякую», «щиро дякую», «дуже дякую», «дуже-дуже дякую», «дякую від усієї душі» **кому** (а не кого, бо це – від російського «благодарить кого»).

Дякуємо дідусям і бабусям за бесіду, тепле слово, живий голос, емоції, настрої, бо велике діло – добре слово. Воно часом дорожче від усього, від усяких ліків, від багатств, і потрібне людині, як хліб і мед, як жива вода», – так стверджував письменник О.Довженко.